

De droom van een archivaris

De uitbouw van het Gentse stadsarchief en zijn collectie (1800-1930)

VERHANDELINGEN VAN DE MAATSCHAPPIJ VOOR
GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE TE GENT, NR. 35

De droom van een archivaris

*De uitbouw van het Gentse stadsarchief en zijn collectie
(1800-1930)*

Timo Van Havere

ACADEMIA PRESS

© Academia Press
P. Van Duyseplein 8
9000 Gent
T. (+32) (0)9 233 80 88
info@academiapress.be
www.academiapress.be

Uitgeverij Academia Press maakt deel uit van Lannoo Uitgeverij, de boeken- en multimediativisie van Uitgeverij Lannoo nv.

Verhandelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, nr. 35
Timo Van Havere
De droom van een archivaris – De uitbouw van het Gentse stadsarchief en zijn collectie
(1800-1930)
Gent, Academia Press, 2015, vi + 224 pp.

ISBN 978 90 382 2558 6
D/2015/4804/167
NUR 693

Opmaak: punctilio.be

Cover: Press Point

Omslagillustratie: Het personeel van het stadsarchief in 1924, met van links naar rechts Victor Fris, Juliaan Boes, Aloïs Saeys en Alfons Bernhard. (SCMS_FO_7704)

Niets uit deze uitgave mag worden veeelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgeverij.

Il me semble qu'une ville comme Gand,
qui a un passé si glorieux, mérite bien qu'on
s'intéresse quelque peu à son histoire.

(Auguste Wagener, tijdens de gemeenteraadszitting
van 30 december 1890)

Voor Lieve Willems (1931-2005) en Maria Buekenhoudt (1930-2013)

Dankwoord

Dit boek is een herwerking van de masterproef die ik in 2013 schreef in het kader van de Master na Master Archivistiek: Erfgoedbeheer en Hedendaags Documentbeheer. Verschillende mensen droegen bij aan de totstandkoming van dit werk, zodat ik graag aanvat met enkele woorden van dank.

Gustaaf Janssens trad op als promotor voor het onderzoek en vervulde die rol uitstekend. Daarom wil ik hem hartelijk bedanken. Pieter-Jan Lachaert was mijn stagebegeleider in het stadsarchief van Gent. Hij en de rest van het personeel aldaar hebben me enkele maanden lang gastvrij onthaald. Ik ben hun erg dankbaar. Met Lieze Neyts, mijn stagemetgezel, kon ik steeds mijn enthousiasme delen. Wout De Vuyst opende dan weer mijn ogen voor de geschiedenis van het STAM en de rol die het museum speelde in de geschiedenis van het stadsarchief. Hendrik Ollivier en Karel Velle traden op als leescommissarissen voor mijn masterproef. Allemaal leverden ze een bijdrage aan dit onderzoek, waarvoor ik hun erg erkentelijk ben.

Zonder de opleiding tot historicus die ik in Leuven genoot, was dit werk waarschijnlijk nooit geschreven. Jo Tollebeek en Pieter Huistra hielpen me ontdekken hoe fascinerend de Belgische stadsarchieven in de negentiende eeuw wel zijn. Ook zij verdienen mijn dank, net als mijn andere collega's op de vijfde verdieping van het Erasmushuis. In die stimulerende omgeving kon ik de laatste hand leggen aan dit boek. Dat een onuitgegeven masterproef een uitgegeven boek kon worden, heb ik dan weer te danken aan de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent. Aangezien de vereniging verderop maar terloops aan bod zal komen, is dit hoe dan ook de plaats om mijn dankbaarheid te uiten.

Graag wil ik ook mijn ouders bedanken, voor alles wat ze de afgelopen jaren voor me hebben gedaan. Bedankt, mama en papa! Anderen ben ik dankbaar voor de archiefvrije momenten die ze me bezorgden, elk op hun eigen manier. Dank daarvoor aan Karel en Inge, Myrthel, Rob en Veerle en Phil. Toch verkoos ik al te vaak de lokroep van dit onderzoek boven de uitnodigingen van wat ooit op weinig creatieve wijze 'Team Ow' werd genoemd. Voor al die keren wil ik me verontschuldigen bij Annemie, Cedric, Elisa, Ineke, Jef en Karen, Jeroen, Kathleen, Katrien, Lore en Stefaan. Voor al het plezier dat we samen beleefden (en ongetwijfeld nog zullen beleven!), wil ik mijn laatste woorden van dank tot hen richten.

Lijst van gebruikte afkortingen

ANV:	A.J.M. den Teuling, <i>Archiefterminologie voor Nederland en Vlaanderen</i> , 's-Gravenhage, 2003.
ARA:	Brussel, Algemeen Rijksarchief
Jaarverslag van ... :	<i>Rapport sur l'administration et la situation des affaires de la ville de Gand</i> van 1841 tot 1939, zoals gebundeld in Gent, Stadsarchief, <i>Modern Archief</i> , AR/2013/251, AR/2013/252 en AR/2013/253.
KANTL:	Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde
RAG:	Gent, Rijksarchief te Gent
SAGAG:	Gent, Stadsarchief, <i>Atlas Goetghebuer</i>
SAGMA:	Gent, Stadsarchief, <i>Modern Archief</i>
SAGNDP:	Gent, Stadsarchief, <i>Fonds Napoleon de Pauw</i>
SAGOA:	Gent, Stadsarchief, <i>Oud Archief</i>
SAGPA:	Gent, Stadsarchief, <i>Particuliere Archieven</i>
SAGSCMS:	Gent, Stadsarchief, <i>Archief van de Stedelijke Commissie voor Monumenten en Stadsgezichten</i>
SAMMA:	Mechelen, Stadsarchief, <i>Modern Archief</i>
STAM:	Gent, Archief van het STAM
UBG:	Gent, Universiteitsbibliotheek van Gent

Inhoudstafel

Dankwoord	i
Lijst van gebruikte afkortingen	iii
Inleiding	1
<i>Noten</i>	12
Hoofdstuk 1 Een droom van een archief? Het stadsarchief van Gent tussen 1800 en 1930	17
1.1 Archiefzorg	17
1.1.1 Een reglement voor het archief	18
1.1.2 Een lokaal voor het archief	26
1.1.3 Personeel voor het archief	33
1.1.4 Een commissie voor het archief	39
1.1.5 Conclusie	44
1.2 Archiefbeheer	45
1.2.1 Notice sur le dépôt des archives de Gand (1835)	46
1.2.2 Inventaire analytique des chartres et documents appartenant aux archives de la ville de Gand (1849-1867)	54
1.2.3 Inventaire des archives de la ville de Gand. Catalogue méthodique général (1896)	62
1.2.4 Conclusie	66
<i>Noten</i>	66
Hoofdstuk 2 Dromen van archief! De collectie van het stadsarchief van Gent tussen 1820 en 1920	79
2.1 Verzamelen	80
2.1.1 Overbrenging	80
2.1.2 Aankoop en schenking	86
2.1.2.1 Een toelage voor het archief	86
2.1.2.2 Een verzamelbeleid voor het stadsarchief	90
2.1.2.3 Casus: de verwerving van Gentse ambachtsarchieven (1830-1930)	103

INHOUDSTAFEL

2.2	Ontzamelen	109
2.2.1	Vernietigingen	110
2.2.2	Verzamelen en ontzamelen in een stedelijk erfgoedveld	116
2.2.2.1	De Stedelijke Commissie voor Monumenten en Stadsgezichten en het Oudheidkundig Museum	117
2.2.2.2	Stads- en universiteitsbibliotheek	121
2.2.2.3	Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief te Gent	127
	<i>Noten</i>	131
 Hoofdstuk 3 Een droomhuis. Het stadsarchief na 1930.		145
	<i>Noten</i>	148
 Conclusie		151
	<i>Noten</i>	153
 Bibliografie		155
 Lijst van de bijlagen		169
 Bijlage I. Het stadsarchief in 1833		171
 Bijlage II. Uitgaven door het stadsarchief		173
 Bijlage III. Aankopen op veilingen		175
	<i>Noten</i>	193
 Bijlage IV. Het stadsarchief en het museum		197
	<i>Noten</i>	203
 Bijlage V. Het stadsarchief en de bibliotheek		205
	<i>Noten</i>	216
 Bijlage VI. Het stadsarchief en het Rijksarchief		219
	<i>Noten</i>	221
 Bijlage VII. Index van de vermelde archiefreeksen		223

Inleiding

Auguste Voisin wist het al in 1826. ‘L’hôtel-de-ville renferme des archives très-précieuses, dont un grand nombre remontent au XIIe siècle,’ merkte hij op in zijn beschrijving van Gent.¹ Het oudste originele stuk uit het stadsarchief van Gent werd inderdaad in de twaalfde eeuw opgesteld, meer bepaald in 1178.² Toch vatten de meeste reeksen uit het oud archief pas aan in de veertiende eeuw of later. Wat wel niemand kan betwisten, is dat al deze reeksen tezamen een indrukwekkende neerslag vormen van de werking van het Gentse stadsbestuur tijdens het ancien régime. Deze administratie werd in 1794 afgeschaft. Een nieuw bestuur creëert sindsdien het modern archief, dat ook een plaats krijgt in het Gentse stadsarchief. Het oud archief bleef echter eveneens aangroeien, tot zelfs in de eenentwintigste eeuw. Hoe komen dergelijke stukken in het archief terecht? Wat *is* het stadsarchief van Gent dan eigenlijk?

Dezelfde vragen kan men ook over andere archieven stellen. Archiefstukken lijken immers steeds maar voor problemen te zorgen. Niet alleen kunnen ze onleesbaar zijn of beschimmelen, maar ook hebben ze de vervelende gewoonte op de meest onverwachte plaatsen op te duiken of net voorgoed verloren te gaan. De stukken die tegenwoordig nog bestaan, hebben talloze bedreigingen – zoals verwaarlozing, brandgevaar of vernielzucht – doorstaan, vooraleer ze in een zuurvrije doos in een geklimatiseerd depot terecht kwamen. Wie de geschiedenis van archiefstukken wil beschrijven, vertelt dus een verhaal van overlevers. Dergelijke archivistische histories zijn nog maar nauwelijks geschreven. De vraag die Laura Millar al in 2002 stelde, behoeft dus nog altijd een antwoord: ‘How did *these* records come to be *here*?’³

Wat betreft het oud archief dat wordt bewaard in het stadsarchief van Gent, lijkt het antwoord al gegeven. In 1983 klonk het dat ‘het archief tijdens de talrijke oorlogen waarvan Vlaanderen in de loop der eeuwen het toneel is geweest, nooit ernstig geteisterd geworden [is], en gelukkig is het evenmin ooit door brand getroffen, zodat het tot vandaag vrij intact gebleven is’.⁴ Voor Millar is dat echter ontoereikend. Zelfs de term ‘archief’ (in het Engels: ‘fonds’) is volgens haar al problematisch. ‘Archief verwijst immers naar ‘a wholeness, a completeness, a totality’, maar de archiefstukken (‘archives’) die een archivaris beheert zijn eigenlijk slechts fragmenten of overblijfselen (‘the residue, the fragments that have been kept’) van een ‘archief’.⁵ Niet enkel het moment van archiefvorming (‘creator history’) – waar archivariissen maar al te graag naar willen teruggrijpen – verdient daarom de aandacht, maar ook de belevenissen van archiefstukken vóór zij naar een archiefinstelling worden overgebracht (‘records history’) en het beheer van de stukken in het archief (‘custodial history’). Het verhaal eindigt niet op het

moment dat de stukken het archiefdepot betreden. ‘The archivist is an active player in the life of the record: we do not passively acquire records and stick them on shelves,’ merkt Millar op.⁶ En inderdaad, archivariissen verwerven, selecteren, ordenen en beschrijven stukken. Deze archiefbewerking heeft ook invloed op de betekenis van die archiefstukken.⁷ Daarom wordt in deze studie een antwoord gezocht op de vraag van Millar, door de ‘custodial history’ van het stadsarchief van Gent tussen 1800 en 1930 te onderzoeken, vanuit het standpunt van de stadsarchivaris en zijn personeel. Dit werk vormt daardoor niet alleen een bijdrage tot de geschiedenis en de ontsluiting van het Gentse stadsarchief, maar raakt zo ook aan bredere archivalistische kwesties.

Het belang van onderzoek naar de geschiedenis van het ontstaan, beheer en gebruik van archieven wordt de laatste jaren almaar meer erkend. Dergelijk onderzoek vormt een onderdeel van de archiefwetenschap. Zij definieert zichzelf als ‘de wetenschap die de archiefbescheiden, archiefvorming, archiefbewerking, archieven in hun context, alsmede haar relatie tot aanverwante wetenschappen, de faciliteiten rond de bewaring en het gebruik van archieven en de geschiedenis daarvan bestudeert’ (ANV, 167). In deze definitie is er duidelijk een historische dimensie aanwezig, die wel nog veel meer aandacht verdient dan ze tot dusver kreeg. Een archivaris is immers nooit de eerste die een bepaald archief onder handen neemt. Onderzoek naar wat er reeds met archieven gebeurde, is dan ook broodnodig. Dat archivariissen veelal ook historici zijn, faciliteert dergelijk werk. Ze zijn zo namelijk vertrouwd met de methodes van historisch onderzoek.⁸ Ook andere wetenschappen ontdekten intussen het archief als onderzoeksobject. Hun methodes en inzichten kunnen eveneens bruikbaar zijn voor archivariissen. De onderzoeksvragen waarop ze echter zélf een antwoord wensen te vinden, zijn door en door archivalistisch. Zij dragen immers bij tot een beter beheer en gebruik van archief.

De geschiedenis van archiefinstellingen wordt regelmatig bestudeerd. Soms gebeurt dit naar aanleiding van een jubileumviering in een bepaalde instelling, maar vaak moet dergelijk onderzoek dienen als inleiding op een inventaris of een archievenoverzicht.⁹ Het belang van deze geschiedschrijving wordt al lang erkend. Algemeen Rijksarchivaris Louis-Prosper Gachard beklemtoonde in het midden van de negentiende eeuw reeds dat kennis over de verliezen die archieven hebben geleden, een doeltreffender gebruik ervan mogelijk maakt. In zijn beschrijving van het stadsarchief van Gent merkte hij op:

*Dans la première [partie], je retrace l’histoire des archives de la ville de Gand, qu’il importe de connaître, non pas seulement parce qu’elle se lie de la manière la plus intime à l’histoire politique de la cité, mais parce que, en rappelant les vicissitudes que ce dépôt a subies, elle explique certaines lacunes qui s’y font remarquer.*¹⁰

Deze erg oude onderzoekstraditie, die vooral op de archivalistische praktijk is gericht, werd de voorbije jaren verder uitgediept en meer theoretisch gefundeerd. Peter Burke droomde in 2007 van een ‘archaeology of archives’, waarin aandacht zou worden besteed aan onderwerpen als verwarming en verlichting van depots, hun inrichting en het voortdurende gevaar dat vuur, water, dieven, insecten, muizen en zelfs licht inhouden.¹¹ Dergelijk werk wijkt af van even vernieuwend, maar meer abstract onderzoek naar bijvoorbeeld ‘archivalisering’ (cfr. p. 79) of naar de ‘monumentalisering’ van archief.¹² Vooral in Nederland – traditioneel beschouwd als geboorteland van de archivaliek – werden dergelijke concepten reeds onderzocht, hoewel ook in België hun populariteit groeit.

Dergelijke studies kunnen erg theoretisch worden, zoals het proefschrift van Peter Horsman uit 2009 toont, waarin ‘de methode om een context van archiefvorming uit een ver van ons af liggend verleden in beeld te brengen’ werd getest aan de hand van het stadsarchief van Dordrecht.¹³ Horsmans werk richt zich dus op wat Millar de ‘creator history’ en ‘records history’ noemt. In België droeg de bekroonde verhandeling van Pieter-Jan Lachaert uit 2009 bij aan deze vernieuwing. Lachaert beschreef het beheer van het stadsarchief van Oudenaarde in de negentiende eeuw, oftewel de ‘custodial history’.¹⁴ Dit Gentse onderzoek richt zich eveneens op de beheersgeschiedenis van een archief, voortbouwend op het verlangen van Burke naar ‘archieffarheologie’, waarbij vooral de materiële werkelijkheid, eerder dan de symbolische betekenis van archieven centraal staat.

De titel van dit werk is *De droom van een archivaris*. Het handelt, zoals de ondertitel toont, over de uitbouw van het stadsarchief van Gent en zijn collectie tussen 1800 en 1930. De wensen en verlangens van de opeenvolgende stadsarchivarissen, die het uitzicht van het stadsarchief bepaalden, komen hier aan bod. De titel verwijst niet alleen hiernaar, maar ook naar *Le songe d'un antiquaire, nouvelle fantastique* uit 1853.¹⁵ In die opmerkelijke roman schetste Philippe Kervyn de Volkaersbeke een onthullend beeld van de negentiende-eeuwse oudheidkundigen, die gigantische verzamelingen aanlegden van materiële resten van het verleden en hun vrije tijd vulden met het voeren van historisch onderzoek. In *Le songe d'un antiquaire* troont Chrysostôme Polymathe – gebaseerd op C.P. Serrure – zijn vrienden baron Baudouin-Arnold-Liévin de Gruutere – oftewel baron Jules de Saint-Genois – en Ulric Damman d'Oomberghe – Kervyn zelf – tijdens een stormachtige nacht mee naar het belfort, op zoek naar de mythische ‘Koop van Vlaanderen’.¹⁶ De roman geeft treffende beschrijvingen van de verzamelwoede, de interesses en de kleine kantjes van zijn protagonisten. Daarnaast leidt Kervyn de lezer rond in zijn oudheidkundig kabinet. Die tweedeling tussen het uitzicht van de collectie én het vergaren ervan komt *mutatis mutandis* ook in dit onderzoek terug. Het nut van kennis over deze twee elementen lijkt duidelijk. Bestuderen wat het stadsarchief verzamelde of net niet in zijn verzamelingen opnam, toont wat verwacht kan worden van het archief. Welke stukken heeft het in huis? Wat bezit de instelling niet meer? Bevinden er zich misschien negentiende-eeuwse verzamelingen die vooraansnog niet ten volle worden benut? De droom van een archivaris in het verleden leidt immers tot een bepaalde toestand in het heden.

Het stadsarchief van Gent vormt een interessante casus, die veel kan leren over het Belgisch archiefwezen in de negentiende eeuw. De geschiedenis daarvan dient eigenlijk nog geschreven te worden, zodat het de moeite loont alvast delen ervan verder te bestuderen.¹⁷ Uit eerder onderzoek bleek al de prominente rol die het Gentse stadsarchief in de negentiende eeuw heeft gespeeld.¹⁸ Dat archief verdient daarom alvast een eigen studie, wat wel niet wil zeggen dat dit onderzoek zonder precedent is. Meer nog dan in andere steden verschenen al in de negentiende eeuw verschillende uitgaven met betrekking tot het Gentse stadsarchief. Drie ervan werden verzorgd door de stad zelf, terwijl een vierde een beschrijving van het stadsarchief door Louis-Prospér Gachard betreft, opgesteld in 1853.¹⁹ Terwijl in veel steden het archief nog vergeten op zolders of in kelders lag, verscheen in 1835 al een *Notice sur le dépôt des archives de Gand*.²⁰ Stadsarchivaris Prudens Van Duyse publiceerde in 1849 een eerste aflevering van zijn *Inventaire analytique des chartres et documents appartenant aux archives de la ville de Gand*, waarvan zijn opvolger Edmond De Busscher in 1867 de vierde en laatste aflevering liet verschij-

nen.²¹ De *Inventaire des archives de la ville de Gand. Catalogue méthodique général* van Victor Vander Haeghen uit 1896 sloot de negentiende eeuw op waardige wijze af. Dat werk gaf immers voor het eerst een beschrijving van het volledige oud archief van Gent.²² Recentere literatuur rond het stadsarchief van Gent is eveneens ruim beschikbaar. Vooral in het kader van een universitaire opleiding in de archivistiek werd heel wat origineel werk verricht.

Enkele van die verhandelingen zijn hier vermeldenswaardig. Al in 1991 werkte Leen Charles een *Inventaris van de reeks B* af, wat vooral ook een studie van het modern archief van de stad inhield.²³ Drie jaar later zorgde Willy Van de Vijver voor *De structuur en oude orde van de archieven van de Gentse schepenen van de Keure en van Gedeele tijdens het Ancien Régime*, voornamelijk gebaseerd op oude inventarissen.²⁴ Sylvie De Smet voltooide in 2000 haar bekroonde verhandeling *De burgerlijke rechtspraak voor de Gentse schepenenbank van de Keure in de 18de eeuw: rechtspleging, archiefvorming en ontsluitingsmogelijkheden*.²⁵ In 2002 schreef Laurent De Clercq *De genummerde reeks 180 en de niet genummerde reeks van de Gentse vrije schippers van het oud archief in het stadsarchief te Gent: een voorstel tot inventarisatie*.²⁶ Uit 2003 is er ten slotte *De stadscharters van Gent: geschiedenis, oude orde & toegangen* van Annelies Nevejans.²⁷ Allemaal gaan deze verhandelingen op zoek naar een oude orde van een deel van de stukken die in het stadsarchief worden bewaard. Alleen het onderzoek van Charles vormt hierop enigszins een uitzondering; het is ook het enige dat niet over ancien-régimearchief handelt. Wat opvalt bij het lezen van deze studies, is evenwel hoe weinig origineel de auteurs zijn wanneer het gaat over de archiefbewerkingen in het stadsarchief in de negentiende en twintigste eeuw. Allemaal zijn ze daarbij grotendeels schatplichtig aan twee publicaties. Betekent dit dat de geschiedenis van het Gentse stadsarchief toch al is geschreven?

De twee werken waar iedereen zo dankbaar gebruik van maakt, werden in de jaren tachtig gepubliceerd. In 1983 verscheen het eerste deel van een *Archiefgids* voor het stadsarchief, waarin het oud archief werd behandeld.²⁸ Het beloofde tweede deel, dat het modern archief zou ontsluiten, raakte daarentegen nooit afgewerkt. De *Archiefgids* was een vertaling en een modernisering van de *Inventaire des archives de la ville de Gand. Catalogue méthodique général*, die op dat moment al bijna een eeuw oud was. Johan Decavele en Johan Vannieuwenhuysse leverden daardoor niet het meest originele werkstuk af, maar zorgden er wel voor dat de inhoud van het stadsarchief ook voor toekomstige bezoekers toegankelijk zou blijven. Ze voorzagen het boek bovendien van een geschiedenis van het stadsarchief. Dit werkte blijkbaar aanstekelijk, want in 1988 toonde het stadsarchief in de tentoonstelling *Historie op perkament* zijn geschiedenis en de stukken die onder zijn beheer staan.²⁹ René De Herdt en Johan Vannieuwenhuysse zorgden met *Historie op perkament. Op zoek naar het verleden in het Gentse stadsarchief* voor een begeleidende publicatie, met een overzicht van de inhoud van het oud én modern archief, net als alle verzamelingen die het stadsarchief beheert.³⁰ Daarnaast bevat het werk ook een archiefgeschiedenis in kroniekvorm en biografieën van alle stadsarchivariissen vanaf 1817. De opgedane kennis resulteerde in een herdenking van de 175ste verjaardag van het stadsarchief in 1992, wat zich vooral uitte in de publicatie van een informatiemap over de instelling.³¹

Met de *Archiefgids* en *Historie op perkament* voorhanden, lijkt het niet nodig nog verdere aandacht te besteden aan het Gentse stadsarchief na 1800. Of is dat maar schijn? De geschiedenis in de *Archiefgids* is bijvoorbeeld voor een groot deel ontleend aan drie

oudere artikels, van Henri Nowé (uit 1951), van Antoon Wyffels (uit 1970) en van Johan Decavele (uit 1973).³² Bovendien was het schrijven van een geschiedenis van het Gentse stadsarchief noch in 1983, noch in 1988 de hoofdbedoeling van het werk. De tijd lijkt dan ook aangebroken om de geschiedschrijving rond het stadsarchief te vernieuwen. Sinds 2004 is het bronmateriaal daarvoor beschikbaar. Dat jaar werkte Jo Van Herreweghe namelijk haar *Hoe controle krijgen over de documentenstroom van de Gentse stadsadministratie? Een voorstel tot projectmatige aanpak voor het opstellen van archiefbeheersplannen voor de Gentse stadsdiensten* af, waarin ook een inventaris van het zogenaamde ‘Archief van het Archief’ (reeks AR) werd opgenomen.³³ Hiermee werd een grote hoeveelheid bronnen over het stadsarchief eindelijk toegankelijk. *Archiefgids* en *Historie op perkament* ten spijt, had het eigen archief van de instelling namelijk nooit op veel aandacht kunnen rekenen.

Het oudste spoor van een archief van het stadsarchief dateert van omstreeks 1890. Op dat moment schrapte Victor Vander Haeghen een bestanddeel uit een inventaris, met de melding ‘placé dans la correspondance des archives’.³⁴ De oudste stukken uit reeks AR gaan terug tot het begin van de negentiende eeuw, zodat het aannemelijk lijkt dat er steeds ergens in het stadsarchief eigen archief rondslingerde. Tot een echte ontsluiting kwam het nooit. Dit zorgde ervoor dat allerlei stukken verdwenen of moedwillig werden vernietigd.³⁵ Het resultaat was een onvolledige, ongeordende en onoverzichtelijke reeks. Jo Van Herreweghe herkende er drie archiefvormers in: het stadsarchief zelf, twintigste-eeuws stadsarchivaris Henri Nowé en het Museum Arnold Vander Haeghen, dat enkele jaren onder de voogdij van het stadsarchief stond.³⁶ Verder stelde Van Herreweghe vast dat de briefwisseling voor de periode 1836 tot 1885 ‘een kunstmatig samengestelde reeks [is] van brieven die handelen over het stadsarchief, maar gevormd is door verschillende archiefvormers, waaronder het stadsarchief’.³⁷ Deze vermenging van met name archief van het stadsbestuur over het stadsarchief en van archief van het stadsarchief zelf, gebeurde niet enkel in Gent, maar ook in andere steden.³⁸ In het Gentse ‘Archief van het Archief’ vindt men pas vanaf 1885 ‘zuiver’ archief van het stadsarchief. De stukken van het stadsbestuur over het archief uit het einde van de negentiende eeuw werden ondergebracht in reeks T van het modern archief. Toch zijn er in de reeks AR nog enkele onderwerpsmappen – vermoedelijk samengesteld in het midden van de twintigste eeuw – die stukken van verschillende archiefvormers bevatten uit de jaren 1880 tot 1960.

De rest van het modern archief van het Gentse stadsbestuur is evenmin op een heilzame manier geordend.³⁹ Desondanks bleken ook andere archiefreeksen daaruit bruikbaar voor dit onderzoek. Reeks T – met stukken rond onder meer schone kunsten, musea en ook het stadsarchief – kwam reeds ter sprake. De proces-verbalen van de zittingen van de gemeenteraad en het schepencollege zijn terug te vinden in reeks C. Reeks D bevat de personeelsdossiers van de stad, waaronder ook deze van de werknemers van het stadsarchief. Reeks F is eveneens van belang, aangezien hierin dossiers over verbouwingen aan het stadhuis werden ondergebracht. De bestaande literatuur putte reeds uit deze reeksen. Het belang van reeks A, met stukken met betrekking tot de stadsfinanciën, was daarentegen tot dusver onbekend. Vanaf 1834 beschikte het Gentse stadsarchief over een jaarlijks budget.⁴⁰ Dit budget was ingeschreven op de begroting en kwam dus ook voor in de jaarlijkse stadsrekeningen. De bewijsstukken bij die rekeningen vormen een goudmijn voor de Gentse archiefgeschiedenis.⁴¹ Jaar na jaar diende de archivaris immers een

overzicht te geven van zijn uitgaven. Naast in het oog springende details, zoals de aankoop voor 15 frank van een groot vergrootglas – ‘nécessaire pour les recherches et la copie des anciens documents’ – in 1869, vindt men er telkens ook aangekochte archiefstukken, handschriften, boeken en archiveringsmateriaal in terug.⁴² Van deze archiefreeks is bijgevolg zoveel mogelijk gebruik gemaakt voor dit onderzoek.

Het verleden van een archiefinstelling komt men uiteindelijk overal in die instelling tegen. ‘De in het groen geschilderde banden duiden op de restauraties, uitgevoerd i[n] opdracht v[an] stadsarchivaris Parmentier (1832-1838), zoals telkens gebleken is uit de nota aan de binnenkant van de kaft,’ meldt Van de Vijver bijvoorbeeld.⁴³ De Clercq wijst er dan weer op dat op een stuk geschreven staat: ‘Archieve der stad Gent aangekocht 1840 Pr[udens] V[an] D[uyse]’⁴⁴ Onderzoek naar soortgelijke aantekeningen lijkt werkelijk ‘archiefarcheologie’ in actie, maar een dergelijke expeditie werd niet ondernomen. Een zoektocht naar andere sporen die archivariissen nalieten, werd wel op touw gezet. Allerhande interessante publicaties en registers lagen verspreid over de bibliotheek en de kantoren van het stadsarchief. Zij zijn toegevoegd aan het ‘Archief van het Archief’. Het gaat om:

- ♦ AR/2013/250: een ingebonden exemplaar van *Stad Gent. Archief der stad Gent. Reglement*, Gent, 1926.
- ♦ AR/2013/251 tot AR/2013/253: drie banden met ingebonden jaarverslagen van het stadsarchief, van 1841 tot 1893, 1894 tot 1903 en 1904 tot 1922, met nog enkele losse verslagen tot 1939. Vooral interessant zijn de aantekeningen die Victor Vander Haeghen in de kantlijn maakte.
- ♦ AR/2013/254 (voorheen in de bibliotheek onder GSA2.I132): een ingebonden exemplaar van [C. Parmentier en A. Van Lokeren], *Notice sur les dépôts des archives de Gand*, Gent, 1835. Opmerkelijk zijn enkele aantekeningen door Prudens Van Duyse en Victor Vander Haeghen.
- ♦ AR/2013/255: V. Vander Haeghen, *Inventaire des archives de la ville de Gand. Catalogue méthodique général*, Gent, 1896. Het betreft het exemplaar dat in het kantoor van de archivaris stond en zeker vanaf 1910 tot in de jaren 1970 werd geannoteerd. In de kantlijn staan verwijzingen naar nadere toegangen van de diverse reeksen; bij reeks 97 (‘inventaires manuscrits’) wordt vermeld welke inventarissen ter beschikking stonden in de leeszaal (‘B’) en welke in het depot waren opgeborgen (‘D’).
- ♦ AR/2013/256 (voorheen in de bibliotheek onder GSA1.2LE5): een ingebonden getypte ‘Bibliographie des oeuvres de Victor Fris’, met enkele losse stukken als voorbereiding en aanvulling hierop. Victor Fris gebruikte dezelfde ‘bibliographie’ toen hij in 1916 solliciteerde voor de post van stadsarchivaris.⁴⁵
- ♦ AR/2013/257 (voorheen in de bibliotheek onder GSA1.1LC6/1 en 2): de twee verschenen afleveringen van V. Vander Haeghen, *Inventaire des archives de la ville de Gand. Etablissements religieux*, Gent, 1887-1889, waarin staat aangeduid welke stukken in 1955 aan het Rijksarchief te Gent werden afgestaan.
- ♦ AR/2013/258: E. De Busscher en P. Van Duyse, *Inventaire analytique des chartres et documents appartenant aux archives de la ville de Gand*, Gent, 1867. Dit exemplaar – overigens in behoorlijk slechte staat – werd door Victor Vander Haeghen uitgebreid verbeterd en aangevuld.

- ♦ AR/2013/259 (voorheen in de bibliotheek onder GSA2.J141): de derde aflevering en verbeterde drukproeven voor de vierde aflevering van E. De Busscher en P. Van Duyse, *Inventaire analytique des chartres et documents appartenant aux archives de la ville de Gand*, Gent, 1867.
- ♦ AR/2013/260 (voorheen in de bibliotheek onder GSA2.J141): de derde aflevering van E. De Busscher en P. Van Duyse, *Inventaire analytique des chartres et documents appartenant aux archives de la ville de Gand*, Gent, 1867. Prudens Van Duyse verbeterde de inventaris hier en daar.
- ♦ AR/2013/261 (voorheen in de bibliotheek onder GSA2.J141): de eerste en tweede aflevering van E. De Busscher en P. Van Duyse, *Inventaire analytique des chartres et documents appartenant aux archives de la ville de Gand*, Gent, 1867. Prudens Van Duyse zorgde voor verbeteringen en aanvullingen. Bovendien bevinden zich vooraan enkele stukken die een licht werpen op de verspreiding van de inventaris.
- ♦ AR/2013/262: ‘Registre B’, waarin tussen 1879 en 1910 overdrachten door het eerste bureel aan het stadsarchief werden opgetekend. Het vervolg bevindt zich onder SAGMA, VII/2748.
- ♦ AR/2013/263 (voorheen in de bibliotheek onder GSA1.5GC100): het exemplaar van L. Gachard, *Notice historique et descriptive des archives de la ville de Gand* (Mémoires de l’Académie royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-Arts de Belgique. XXVII), Brussel, 1853. dat de auteur waarschijnlijk opdroeg aan het stadsarchief. De opdracht werd echter bij het inbinden deels weggesneden.⁴⁶ Enkele verbeteringen en aanvullingen werden aangebracht, onder meer door stadsarchivaris Henri Nowé.
- ♦ AR/2013/264 (voorheen in de bibliotheek onder GSA1.2GB2): C. Diericx, *Mémoires sur les lois, les coutumes et les privilèges des Gantois, depuis l’institution de leur commune jusqu’à la révolution de l’an 1540*, 2 dln., Gent, 1817-1818. Dit exemplaar werd door Charles Parmentier, Prudens Van Duyse en Victor Vander Haeghen duchtig aangevuld. Het speelt dan ook een grote rol in dit onderzoek (cfr. p. 56).
- ♦ AR/2013/303: ‘Archives communales de Gand. Extraits des rapports annuels du collège de 1849, 1850, 1851 [et] 1852’ werd door Joseph De Moor samengesteld voor persoonlijk gebruik. De jaarverslagen in het verzorgde register werden hier en daar door Prudens Van Duyse verbeterd.

Deze stukken werden door de stadsarchivarissen en hun personeel gebruikt in de uitoefening van hun taken. Een plaats in het ‘Archief van het Archief’ hebben ze daarom verdiend. Op die manier is hun bewaring en ontsluiting verzekerd.

Het stadsarchief zag al eerder het belang in van zorg voor zijn werkinstrumenten, zelfs als zij al te versleten of verouderd waren. Reeks 97 (‘inventaires manuscrits’) uit het oud archief kwam reeds even ter sprake. In deze reeks vindt men alle inventarissen van delen van het stadsarchief, waarvan de oudsten al in de vijftiende eeuw zijn opgesteld. Nog tot in de tweede helft van de twintigste eeuw werden nieuwe toegangen aan de reeks toegevoegd. Hoewel de reeks zich daarmee eigenlijk buiten het oud archief plaatst, is de achterliggende gedachte lovenswaardig. Toch is de ontsluiting problematisch. Verschillende ontwikkelingsstadia van dezelfde inventaris kregen namelijk hetzelfde nummer

toegekend. Reeks 97, nr. 85 verwijst er bijvoorbeeld naar drie. Allereerst is er de originele ‘Archives de la ville de Gand. Inventaires et classements généraux faits pendant les années 1882-1889 sous la direction de l’archiviste’, die in 1890 werd opgesteld.⁴⁷ Van deze inventaris werd later een afschrift gemaakt, dat onder hetzelfde nummer terug te vinden valt. Van dat afschrift bevindt zich momenteel nog altijd een kopie in de leeszaal van het stadsarchief. Deze ongelukkige situatie blijkt echter alleen wanneer men in staat is de inventarissen in het depot zelf te bekijken. Of sommige handgeschreven verbeteringen en aanvullingen enkel zijn aangebracht in een van de exemplaren, dient bovendien nog bestudeerd te worden.

Andere archieven in het stadsarchief en elders in Gent werden eveneens op hun bruikbaarheid onderzocht. Vooral het archief van de Stedelijke Commissie voor Monumenten en Stadsgezichten bleek erg interessant, aangezien deze commissie op dezelfde domeinen als het stadsarchief actief was. Buiten het stadsarchief was het archief van het STAM de moeite waard. Een dossier, dat de titel ‘Stadsarchief Gent’ draagt, bevat ook stukken uit de jaren 1930 die eerder archief van het stadsarchief lijken te zijn. Op dat moment was Henri Nowé zowel stadsarchivaris als conservator van het Bijlokemuseum (cfr. p. 146-147), wat de vermenging van deze stukken verklaart. Ook de Gentse universiteitsbibliotheek werd bezocht. In de ‘Vliegende Bladen’ werden de stukken onder ‘Archives’, ‘Archives communales’ en ‘Balsaert, A.’ – een personeelslid van het stadsarchief – bekeken. Eveneens belangrijk zijn de kopieën die Jan Frans de Laval maakte van documenten die waren opgesteld of verzameld door stadssecretaris-archivaris François Hye-Schoutheer.⁴⁸ De universiteitsbibliotheek bewaart ook enkele brieven en andere documenten afkomstig van Victor Vander Haeghen, maar het gaat niet om bijster veel stukken.⁴⁹

Belangrijkste personeelsleden van het stadsarchief van Gent (1817-1930)⁵⁰

I. Stadsarchivarissen	
François Jean-Pierre Hye-Schoutheer ⁵¹ geb. Gent, 2 december 1785 overl. Gent, 29 december 1831	Aangesteld op 28 oktober 1817
Charles Parmentier ⁵² geb. Gent, 2 april 1804 overl. Gent, 5 mei 1838	Aangesteld op 31 december 1831 In dienst getreden op 1 januari 1832
Prudens Van Duyse ⁵³ geb. Dendermonde, 17 september 1804 overl. Gent, 13 november 1859	Aangesteld op 28 mei 1838 In dienst getreden op 1 juni 1838
Edmond De Busscher ⁵⁴ geb. Brugge, 18 januari 1805 overl. Gent, 17 januari 1882	Aangesteld op 21 januari 1860 In dienst getreden op 28 januari 1860
Victor Vander Haeghen ⁵⁵ geb. Gent, 26 september 1854 overl. Gent, 3 mei 1916	Aangesteld op 25 maart 1882 In dienst getreden op 6 april 1882
Victor Fris ⁵⁶ geb. Geraardsbergen, 18 februari 1877 overl. Elsene, 24 mei 1925	Aangesteld op 19 maart 1917 In dienst getreden op 1 april 1917